

УДК 801.662: 82.09: 37 – 055.2

Роксолана Жаркова
(м. Львів)

**САМА СОБІ ГЛИНА: ПРОЕКТ САМОТВОРЕННЯ
У ЖІНОЧОМУ ПИСЬМІ (ПОВІСТЬ «ХРИЗАНТЕМИ»
УЛЯНИ КРАВЧЕНКО У КОНТЕКСТІ ФЕМІНІСТИЧНОЇ
КРИТИКИ І ФЕМІНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ)**

У статті розглянуто місце і роль жіночого письма у просторі культури. Проаналізовано проблему жіночого самовиховання, підкреслено значення освітнього чинника для розвитку жінки-письменниці. Висвітлено становлення педагогічних ідей у тексті модерної української письменниці, вчительки, громадської діячки.

***Ключові слова:** жіноче письмо, феміністична критика, феміністична педагогіка, само-творення, метафора глини.*

Письмо жінки упродовж століть було «землею обітованою», вимріяною територією вербальних можливостей, де її внутрішня суб'єктивність намагалася залишити хоча б найменший слід своєї присутності попри наявну «сексуальну політику» [25]. Шлях від пущі захопленості словами до землі захоплення слова прокладався через самоусвідомлення і саморепрезентацію жінки у вимірі культурної значимості чи значущості для себе і для світу, оскільки саме письмо – це і є «болісне розпитування про власну можливість» [12, с. 133]. Інтонація питальності («Чи може підпорядковане промовляти?») [37]), що переважала у жіночій творчості саме на зламі століть, позначає прогресуюче вторгнення на смислове поле чоловічого символізму. Однак потреба інакшого символізму веде до руйнування традиційних поетикальних схем, до а-символії, яку Ю. Крістева називає «материнською семіотикою» [22, с. 10]. Семіотична текучість значень у фрагментаризації вербалізованих відчуттів – це суть жіночого письма (Г. Сіксу, Л. Ірігарай, А. Леклерк, Б. Дедьє, Ю. Крістева).

Жіночий образ традиційно асоційований зі землею (чітко виражений рух-танець навколо своєї осі, такий собі рух у нерухомому самоспогляданні), адже «жінка міфічно близька землі» [13,

с. 77] (М. Еліаде) вочевидь через властивість давати життя, бо ж «народження – почуття, яке неможливо передати в термінах чоловічого досвіду» [13, с. 103]. Однак семіотична текучість змушує руйнувати земну укоріненість значень, порушувати стабільність центрованих структур, стихійно ірраціонально проламуватися в щілини розсудку потоками гіперболізованих і гіпервербалізованих мовних систем. Г. Башляр, аналізуючи стихії у поетичному вимірі, зауважив, що все таки «вода – стихія найбільш жіночна» [3, с. 22], оскільки, як підкреслює представниця феміністичного есенціалізму Л. Ірігарай, життя жінки – це коливання рідин у її тілі [36, с. 113], тому і письмо її – письмо флюїдне [36, с. 111].

Зразком такого палімпсестного, семіотичного жіночого письма, у якому панує флюїдна динаміка пошуку-себе-поза-собою, або свого «я», в інших тілах і не-тілах, є текст української письменниці й педагога, модерністки й інтелектуалки Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер). Її повість «Хризантеми» творить взірць жіночого письма-пам'яті, невмотивованого і спонтанного себе-розповідання, приреченого на одвічне балансування між фікційністю і правдивістю, мовленим і недомовленим, сказаним і відчутим, промовлянням і мовчанням, бунтом проти всіх і бунтом-у-собі. Така екзистенційно-текстова нетотожність самій собі позначена інтонацією питальності, каркасом якої є прагнення осмислити своє болюче письмо через болюче питання – «Хто я така? Хто я собі?». Відповіді на це авторка може через гіно-графічне заглиблення у надра свого земного «я», чи швидше занурення – повернення до витоків – «ad fontes» – у дитинство. Простір води як алюзія материнських утробних вод [35, с. 37], у яких ми ще є ми не-пізнані і не-впізнавані іншими, де панує чистота себе-відчуття і твориться автобіографія дитинства «на хисткому пограниччі уяви і яви» [28, с. 183]. Занурення в дитинство – це як занурення під воду, за М. Еліаде, це «падіння в доформальне, повернення в не проявлену модальність добуття» [13, 69]. Тому писання про дитинство і юність дозволяє авторці реконструювати сво(є/ї) «я», «знаходити справжню ідентичність» [35, с. 25].

«Хризантеми» – твір міжродового гатунку з очевидним автобіографізмом [6] та моделюванням індивідуального світу [7; 8; 9] (Г. Волошук), за переконанням Р. Завадовича, «не єдиний автобіографічний твір письменниці, зате найбільший і найповніший, цікавий зокрема для літературознавців, істориків і психологів ще

й тим, що на широкому суспільно-побутовому тлі розповідає про дитинство та юність» [19, с. 8] і, на наш погляд, показує «гібридизацію» мистецького «я» [15], а також формування у жіночому письмі різнотипних самоідентифікацій і саморепрезентаційних образів [16]. У наших попередніх студіях вже йшлося про деякі аспекти себе-розповідності у творі [17; 18], відтак є потреба розширити коло означеної проблематики проблемою фемінного самотворення, що веде інтерпретацію в дещо інше русло – чітко феміністичне. Фемінізм як світоглядна парадигма справді присутній у тексті, хоча це фемінізм фрагментаризований. Це своєрідний за-текстовий інтрофемінізм, властивий модерністкам кінця XIX ст., це фемінізм-індивідуалізм, зі своїм питальним обличчям, це фемінізм з макіяжем націоналізму, і цього не уникнути в часи колоніалізму. І важливо те, що колоніалізм власного «я» або психологічна експансія духа сприймається модерними письменницями страшніше, ніж підневільність чи ув'язнення у плані фізичному, тілесному, оскільки «вбиває» сам погляд колонізатора, як пише Г.-Ч. Співак, підпорядкований «це об'єкт пильного погляду (gaze) згори» [27, с. 465]. Тому фемінізм – це вектор нового бачення, як вважала С. Павличко, «це погляд, покликаний розвінчувати ідолів» [26, с. 281–283]. Фемінізм і антиколоніалізм – це релігії бунтівників. А жіноче письмо, хіба це не поєднання цих двох бунтівничих релігій? М. Шкандрій, об'єднуючи ці два окремі, хоч і спільноідейні дискурси крізь творчість Лесі Українки, висновує, що Косач «зображує своїх героїнь заручницями тих ролей, яких вони прагнуть позбутися» [32, с. 310].

Образ заручниці – часу, місця, традицій, патріархальної умовності – це Марта – «горда, холодна, задумана, недосяжна» [21, с. 213] – героїня «Хризантем», alter ego Кравченко-Шнайдер, маска-двійник письменниці – типова бунтівниця: в усіх контекстах. Прагнення керувати собою, володіти собою як окремою територією – тіла, слова, значень – спонукає Уляну Кравченко (Юлію Шнайдер) охрестити себе третім іменем – Марта (гр. Martha, від араб. Marta – «господиня, пані»). Саме володіння собою, панування чи навіть опанування собою як жінкою – лейтмотив твору. Щоб **бути** собою, потрібно спочатку себе **мати** – створити, виховати, розвивати. Треба привласнити себе як тіло, наповнити себе собою-суттю, показавши іншим свою силу, свою міць самооволодіння. Це типово фроммівська тріада: «володіння – сила – бунт» [30, с. 90],

коли «я володію об'єктом, оскільки я маю силу, щоб зробити його моїм» [30, с. 89]. Бути суб'єктом і оволодіти собою як об'єктом можна лише з допомогою гносеологічних пошуків. Тому питання самопізнання, самоосвіти, самовиховання і врешті саморозвитку – ключове в цьому творі. Панувати над світом можна лише інтелектуально. Це розуміє Марта, життя якої – *«книги, ноти, рукописи, пляни»* [21, с. 259], адже *«праця приносить радість, можна по своїй волі створити для себе новий світ, створити себе, різьбити душу й тіло»* [21, с. 278]. Інтелектуальний бунт – це доведення своєї рівноцінності, це протест, що загрожує соліпсизмом творчій одиниці, яка не формується у своєму *milieu*, а ламає межі середовища обмежень. Оточення не сприймає Марту-як-жінку: *«її за жінку не візьме, ніхто не візьме! Замудра на неповнолітню панну: цитує слова Данте»* [21, с. 296]. Всі ідеї саморозвитку роблять її маргіналом, Іншим, або, за Р. Брайдотті, номадичним, кочовим суб'єктом [33], що блукає у пізнавальних координатах – *«зблукана я, неначе в лісі, йду, знову вертаюся, дивлюся – шукаю стежини»* [21, с. 192]. Марта (як типова жінка-авторка) – одночасно: заручниця, бунтівниця, кочівниця, маргіналка, чужинка сама собі, тому її життєпис – то мандри чужинця, який, за Ю. Крістєвою, «шукає ту невидиму й обіцяну територію, той неіснуючий край, який він виношує у своїх мріях і який слід назвати потойбіччям» [23, с. 12]. Таке шукання поміж поезією і реальністю збушує митця-мислителя знаходити рятунок від буденності, приймаючи маску дивності, адже, за словами Н. Хамітова, *«дивна особистість – вічний місяць буття, той, що очищає його від буденності»* [31, с. 6].

Тема блукання навколо себе й у собі і тема сну, який у творі ототожнено із засипанням тілесних перцептивних здатностей жінки наскрізно прописані в тексті: один із кавалерів Марти зізнається, що зараз йому нудно з нею, що колись *«вона збудиться, як жінка. Тепер вона, як мужчина, думає про всякі суспільні питання»* [21, с. 296]. Переплітання тем сну і неспання або смерті і життя жінки в жінці (*«мене нищить туга за поважними студіями»* [21, с. 220]) формує, на нашу думку, *«комплекс хризантеми»* – відчуття одночасного перебування у двох світах, або у зоні лімінальності, у точці перетину двобуттєвості: квіткова текстуальна саморепрезентація через тотемізм, який, за Е. Берном, «дає відчуття страху, іноді вселяє довіру. Явище тотемізму зникає переважно до 16 років. Іноді зберігається довше у формі слів, наслідувань» [4, с. 262].

Мартина екзистенційно-текстова між-ність в ефекті бівалентності досягається через нанизування колористичних елементів: біла су-кенка (дитинство) і чорна буря (раптове дорослішання), білі хри-зантеми на чорній долівці, чорні і білі духи, чорно-білі клавіші її улюбленого фортепіано тощо. Певна атрофія тілесності на користь одухотвореності [18] конструює фантом жінки без властивостей, без м'яса і крові, але з серцевинною потребою творити одночасно народжуючись-і-вимираючи в цьому акті (Бартівська концепція «смерті автора») – *«Я боролася по змозі творчістю [...] Придивля-лася, щоб усе запам'ятати. І кожне дерево, кожний краєвид – усе це буде існувати, але я не вернуся»* [21, с. 224]. Драму існування ав-тора у такому творчому «минанні», коли ти ціною своєї буттєвості даєш буттєвість чомусь іншому, ідеальному, коли пануєш над усі-ма своїми вітальними можливостями, М. Бланшо називає «просто-ром поезії», бо ж «писати можна лише тоді, коли володарюєш над собою перед лицем смерті, коли встановив з нею відносини пану-вання [...] вона вихоплює слова з-під самісінького пера, обриває мову; письменник вже не пише, він кричить, і його невиразний, не-доречний крик або не чують, або ж ним ніхто не переймається» [5, с. 78]. Такий внутрішній крик ества відчитує на обличчі дівчини власниця помешкання пані Марковська, зауважуючи – *«твоя вар-тість, власне, в тому, що ти не така, що ти ідеалістка, індиві-дуалістка. Такі променисті істоти бувають щасливі на свій лад»* [21, с. 387]. Це зречення тіла чи о-без-тілення жінки в творчості не здатне прийняти оточення, промовистим віддзеркаленням опі-нії «споживацького» соціуму є порада дядька Марті – *«Щось ти ховаєш, небого, у душі! А я раджу тобі напитися коняку, з'їсти обід, причепуритися та ввечері погуляти. Оживеш!»* [21, с. 312]. Проте Марта, споглядаючи усі принади тогочасної поп-культури, тікаючи від дешевих розваг бомонду, обирає, слідуючи за карте-зіанством, самоактуалізацію через мислення, тому й зізнається – *«мені противні обличчя пасивних істот, просякнутих еротикою, неспосібних думати»* [21, с. 153].

Саме тут виявляється її інтрофемінізм – намагання подолати свою іманентну жіночу пасивність. І єдиний засіб – це гедонізм творчості – *«Творити! Все одно, що-небудь, але творити! Людина хоче краси, а коли її нема, творить її зі своєї туги [...] Наші тво-ри – втілення нашої туги»* [21, с. 172]. Туга за пізнанням широти світу, туга за свободою творчості, врешті-решт – туга за письмом,

яке поки їй не належить, але якому вона може-і-хоче віддатися тотально чи все-буттєво супроводжує Марту з дитинства, навіть тітка бачила, як *«мала Марточка не сягала по ляльку, по голку, але брала писальне приладдя»* [21, с. 341]. Символи ідилічної патріархальної звичаєвості – *лялька, голка* – у творі спрофановані як знаки минувшини. Пройнята флером фен-де-сьєклівської іронії над образом канонічної жінки експресивна фраза Марти – *«мені протинне марнувати життя на гаптуванні фальбанок і гачкуванні прикрас до кімнати»* [21, с. 280], натомість дівчина роздумує про важливість теоретичного підґрунтя, коли треба буде відстоювати свої інтрофеміністичні ідеї: *«я б записалася на правничий відділ, щоб пізнати історію й філософію права, щоб у спірних питаннях говорити фахово, як спеціалістка, не дилетантка»* [21, с. 241].

Еклектика рефлексій жінки-дитини вибудовує цікаве колажне письмо: з одного боку, прагнення розвитку (освіченості, знань), щоб *«присвятитися вибраній галузі в цілості, як присвячуються мужчины»* [21, с. 83], тобто шаблонно перекопіювати чоловічу модель самовиховання, бути своєю серед чужих (мужчин), на рівні; з іншого – непереможна жіноча чуттєвість, сублімована в інспірацію музикою, поетичні зізнання, мистецьке елітарне відчуження від світу, що спостерігає за тобою через мікроскоп з маскулінними оптичними лінзами: дядько Марти нівелює її ідею освітньо-мистецької статевої рівності безжальною констатацією – *«мужчини мають цілком інші вимоги. Коли хочеш подобатися, мусиш мати кругле лице, широкі клуби»* [21, с. 310]. Таку апеляцію до форм і формалізму Марта розуміє трохи інакше, духовно глобальніше, міркуючи про абстрактність форм – *«Хочу пізнати себе й формувати своє «я», як тут мої земляки формують із глиняної маси посудину. Хочу творити себе саму для майбутнього твору»* [21, с. 300].

Глина – це не лише красива метафора гнучкості і пластичності. Глина – осадова гірська порода, землиста незцементована матерія, утворена частинками мінералів розміром 0,01 мм, що здатні з водою утворювати пластичну тістоподібну масу, яка, висихаючи, зберігає форму, а після випалювання володіє твердістю і міцністю каменя. Глина, на відміну від ґрунту, не поглинає, а утримує у собі воду. А хіба не здатність утримування у собі рідин – води/крові/молока – характеризує жіночу соматичну природу? Родючість землі (фізіологічна плідність) і текучість води (флюїдність жіночого письма самошукань) і створює форму, матерію, позначену дина-

мізмом, бо, за Г. Башляром, «союз води і землі породжує тісто» [3, с. 150]. Тісто як а-формальність, як чиста *передможливість* вимагає образу «динамічної руки» [3, с. 155], тобто тактильної умілості, тобто скрипторської майстерності. Тісто – чи не найближча жінці матерія, архаїчно замішування і випікання тіста – жіноча прерогатива, етнографічно і фольклорно – жінка з особливим пієтетом ставилася до тіста, особливо обрядового. Ліплення з тіста, як і з глини, вказує на ритуально-ігровий модус людської діяльності. Йдеться навіть про «філософію тіста», за М. Епштейном, коли «помічаючи його супротивну пружність і розбухання, відчуваєш щось подібне до подиву перед непередбаченою стихією живої плоті [...] зазвичай м'яти, чавити – процес руйнівний, а тут формується нова плоть, зі зменшенням – зростання» [14, с. 122]. Така собі невинна пластична гра руками для жінки – насправді священне дійство, а будь-яке священне дійство, як доводить Й. Гейзінга, – це «щось більше, ніж просто позірна актуалізація, удавана дійсність; це також більше, ніж символічне втілення; воно – містичне перетворення» [10, с. 21]. Справді, ми переконані, що ідея жіночого самотворення, або нового **само-со-творення** як діалогу-дискусії із силою трансцендентною, силою надлюдською – це сентенція цієї більше-ніж-повісті Уляни Кравченко.

Згадки про глину, а отже й про тісто у модерному творі пов'язуємо з естетикою нового мистецтва як Джойсівського «work in progres» – твору в русі, становлення у процесі, тобто вічне намагання відповідати на вже зазначене питання – «**хто я собі?**». Підтримуючи думку Т. Адорно, твір мистецтва, художній твір, а ми додамо – взагалі кожна окрема особистість – це «неадекватний і незавершений лише фрагмент свого потенціалу» [2, с. 283]. Розв'язка твору – це неминучий вибір шістнадцятилітньої Марти, та й самої Юлії Шнайдер: вибір між музичною кар'єрою, віденською консерваторією і громадською роботою, педагогікою, адже *«реформа дівочого виховання і навчання – це пекуче питання, якого не можна відкладати»* [21, с. 393]. Ідучи до Львівської учительської семінарії, Марта-Юлія із сумом залишає своє фортепіано у камениці пані Марковської. Якоюсь дивовижною ностальгійністю пройнятий один з кульмінаційних діалогів у творі: *«Я вписалася до вчительської семінарії. – Ти – бельферка? Я бачу тебе все в білих муслінах при фортепіані! Ти граєш сот аторе! Тобі закінчити тільки музичну консерваторію і – на естраду! [...] кажу до пані М.: – Час несе щось інше. У Же-*

неві збільшується число «blue stockings». Жінки беруться до латини й говорять про Тацита та Лівія. Пані Марковська розуміє мене, їй не чужий феміністичний рух» [21, с. 384].

«Дух часу» – так назвала своє оповідання на зламі століть Н. Кобринська. Її героїня пані Шумінська іронічно вибухає, коли дізнається, ким хоче стати її онука: «ти – учителькою! Чи ти уже така бідна, аби-сь мусила сама на себе заробляти?» [20, с. 128]. Однак, фемінізація культури – або, за Ю. Крістєвою, «час жінок» [24] – породжується фемінізацією освіти – «Педагогіка пригноблених» (1968) Пауло Фрейре [29] – це вирок і виклик тому, що ми називаємо сексизмом в освіті, науці та культурі. Хіба не всі ідеї саморозвитку і само-со-творення, викладені у мемуарних «Хризантемах» педагога-і-письменниці Уляни Кравченко (робота над якими тривала, підкреслимо, від 1880 до 1938 року), дещо пізніше будуть ретрансльовані голосами критичної педагогіки 60-х рр. ХХ ст., *perpetual pedagogy* і *holistic pedagogy* 80–90-х рр.? Щобільше, ідеї нової жінки, що поринула у самоосвіту й самоокультурення, суголосні засадничим принципам гендерних студій, гендерної педагогіки, феміністичної педагогіки.

Як доводить теоретик феміністичної педагогіки Дж. Гор, фемінізація освіти – це «потреби жінок мати власне місце для розвитку своєї освітньої культури з метою «знаходження свого голосу» й росту без страху перед чоловічим насильством фізичним та/або символічним» [11, с. 94]. Відтак насилля фізичне – це колонізованість тіла і голосу, насилля символічне – патріархальне обмеження створювати будь-що, включно освітньо/культурно/мистецьки перетворювати себе, формувати себе, ліпити себе, надаючи собі форми, а формі – змісту. Бути собі глиною – це якраз та невичерпана спроможність самотворення чи «спромужність» – спроба мужності – оголосити наявній центрованій структурі, що її чекає розпадання і дивовижне перетворення – «пере-ліплення» в а-центровану структуру рівноправності без маргіналізацій. Відбирання і відкривання свого тіла і голосу у письмі [34] жінка-авторка уявляє як натуралізоване замішування тістоподібної глиняної маси, це тактильна бунтівлива гра руками, якими вона спочатку торкається не всесвіту, а себе – свого чуттєвого тіла, свого чуттєвого мозку, свого чуттєвого письма. Це самоторкання чи само-виліплювання породжує досвід втіхи своїми думками про себе, свободу бути собою у своїй саморепрезентації.

Торкатися себе у божественному акті самотворення – це думати-писати себе, адже, «думка як утіха (jouissance) не є оргазмічною насолодою від маніпуляцій з геніталіями, але надмірністю буття, що виходить за межі репродукції суб'єкта. Це позначка іншого в суб'єкті» [27, с. 457]. Це інше в суб'єкті – це феноменологічна константа буття, що тільки у пізнанні має видимість-або-графічність, динамізм свого протікання, який можна означити як особистість у триванні, у русі, у пізнанні себе самої – «woman in progres», адже і тоді, наприкінці XIX, і тепер, в XXI ст., як визнала в одному з недавніх інтерв'ю В. Агеєва, «я – феміністка» може сказати лише інтелектуалка» [1].

Література:

1. Агеєва В. «Сьогодні «я – феміністка» може сказати лише інтелектуалка» : [інтерв'ю з Вірою Агеєвою] [Електронний ресурс] / В. Агеєва ; інтерв'ю вела Ірина Славінська. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/person/2013/03/8/122899>.
2. Адорно Т. Теорія естетики / Теодор Адорно ; [пер. з нім. П. Тарашук]. – К. : «Основи», 2002. – 518 с.
3. Башляр Г. Вода і грези. Опыт о воображении материи / Гастон Башляр ; [пер. с франц. Б. М. Скуратова]. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 268 с.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений ; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Эрик Берн ; [пер. с англ., общ. ред. М. С. Мацковского / послесл. Л. Г. Ионина и М. С. Мацковского]. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.
5. Бланшо М. Простір літератури / Моріс Бланшо ; [пер. з фр. Л. Кононович]. – Л. : Кальварія, 2007. – 272 с.
6. Волошук Г. М. Автобіографізм повісті «Хризантеми» Уляни Кравченко: етнічні проєкції та прийоми вираження / Г. М. Волошук // *Studia methodologica*. – Вип. 25 : Антропологія літератури : комунікація, мова, тілесність [уклад. І. В. Папуша]. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 66–72.
7. Волошук Г. М. Моделювання індивідуального світу – істотна риса творчої манери Уляни Кравченко / Г. М. Волошук // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. – Серія : Філологічні науки. Літературознавство [гол. ред. проф. М. Моклиця]. – № 13. – Луцьк, 2011. – С. 23–28.
8. Волошук Г. М. Формування творчого кредо Уляни Кравченко на тлі суспільно-політичних зрушень у Галичині кінця XIX – початку

XX ст. / Г. М. Волошук // Трибуна молодих. Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2010. – № 2 (10). – С. 329–337.

9. Волошук Г. М. Художнє мислення Уляни Кравченко : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література / Г. М. Волошук ; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» – Івано-Франківськ, 2012. – 20 с.

10. Гейзінга Й. Homo ludens / Йоган Гейзінга ; [пер. з англ. О. Мокровольського]. – К. : Основи, 1994. – 250 с.

11. Гор Д. Феміністська педагогіка та педагогіка по-феміністськи / Дженіфер Гор ; [пер. з англ. В. Гайденок] // Філософія освіти. – 2007. – № 1 (6). – С. 91–107.

12. Дерида Ж. Письмо та відмінність / Жак Дерида ; [пер. з фр. В. Шовкун, наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 602 с.

13. Еліаде М. Священне і мирське ; Міфи, сновидіння і містерії ; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде ; [пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 591 с.

14. Епштейн М. Про матерію й материнство / Міхаїл Епштейн // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 27 : Гендер і феміністичність. – С. 119–124.

15. Жаркова Р. Є. Гібридне «я» саморепрезентантки у жіночому письмі (на матеріалі повісті «Хризантеми» Уляни Кравченко) / Р. Є. Жаркова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2014. – Вип. 60. – Ч. 2. – С. 229–237.

16. Жаркова Р. Є. Жіноче письмо як модерністична саморепрезентація (на матеріалі української прози кінця XIX – початку XX століття) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.01.06 – теорія літератури / Р. Є. Жаркова ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – 18 с.

17. Жаркова Р. Є. Позбавляючи цноти читача (і/чи) себе: фемінна сексуальність як спосіб саморепрезентації у жіночому письмі модерну (на матеріалі текстів Ольги Кобилянської, Лесі Українки та Уляни Кравченко) / Р. Є. Жаркова // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 219. – Т. 231 : Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 43–47.

18. Жаркова Р. Є. Тілесний досвід в жіночому авто(фото)біографічному письмі : модерна і постмодерна візія (на матеріалі повістей «Хризантеми» Уляни Кравченко і «Коханець» Маргеріт Дюрас) / Р. Є. Жаркова // Наукові праці : [Науково-методичний журнал]. – Т. 200. – Вип. 188 : Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 18–23.

19. Завадович Р. Передмова / Роман Завадович // Уляна Кравченко. Хризантеми [повість]. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1961. – С. 7–12.

20. Кобринська Н. І. Вибрані твори / Н. І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.
21. Кравченко Уляна. Хризантеми [повість] / Уляна Кравченко. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1961. – 414 с.
22. Крістева Ю. Полілог / Юлія Крістева ; [пер. з фр. П. Таращука]. – К. : Юніверс, 2004. – 480 с.
23. Крістева Ю. Самі собі чужі / Юлія Крістева ; [пер. з франц. З. Борисюк]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 262 с.
24. Крістева Ю. Час жінок // Юлія Крістева // Про рівність статей. Збірник ; [пер. з фр. під заг. ред. О. Хоми]. – К. : Альтерпрес, 2007. – С. 25–46.
25. Мілет К. Сексуальна політика / Кейт Мілет ; [пер. з англ. У. Потятиник, П. Таращук]. – К. : Основи, 1998. – 619 с.
26. Павличко С. Д. Фемінізм. / С. Д. Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2002. – 317 с.
27. Співак Г. Ч. В інших світах : Есеї з питань культурної політики / Гаятрі Чакраворті Співак ; [з англ. пер. Р. Ткачук, І. Супрунець, А. Кулаков ; передм. С. Шліпченко ; комент. М. Гхош]. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2006. – 480 с.
28. Старовойт І. М. Автобіографія дитинства / І. М. Старовойт // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – 2004. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 178–185.
29. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / Пауло Фрейре ; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. – К. : Юніверс, 2003. – 168 с.
30. Фромм Е. Мати чи бути? / Еріх Фромм ; [пер. з англ. О. Михайлова та А. Буряк]. – К. : Український письменник, 2010. – 222 с. (Світло світогляду).
31. Хамитов Н. В. Освобождение от обыденности : искусство как разрешение противоречий жизни / Н. В. Хамитов. – К. : Научная мысль, 1995. – 116 с.
32. Шкандрій М. В обіймах імперії: російська і українська літератури новітньої доби / Мирослав Шкандрій ; [пер. П. Таращук]. – К. : Факт, 2004. – 496 с.
33. Braidotti R. Nomadic Subject : Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory / Rosa Braidotti. – N. Y. : Columb. Univ. Press, 1994. – 286 p.
34. Cixous H. Le Rire de la Méduse et autres ironies [Préface de Frédéric Regard] / Hélène Cixous. – Paris : Galilée, 2010. – 197 p.
35. Didier B. L'écriture-femme / Béatrice Didier. – Paris : PUF, 1981. – 286 p.
36. Irigaray L. Ce sexe qui n'en est pas un / Luce Irigaray. – Paris : Éditions de Minuit, 1977. – 217 p.

37. Spivak G. Ch. Can the Subaltern Speak? / Gayatri Chakravorty Spivak // *Marxism and the Interpretation of Culture*. – Basingstoke : Macmillan, 1988. – P. 271–313.

Жаркова Р. Е. Сама себе глина: проект самотворения в женском письме (повесть «Хризантемы» Ульяны Кравченко в контексте феминистической критики и феминистической педагогики)

В статье рассмотрено место и роль женского письма в пространстве культуры. Проанализировано проблему женского самовоспитания, подчеркнуто значение образовательного фактора для развития женщины-писательницы. Интерпретировано становление педагогических идей в тексте современной украинской писательницы, учительницы, общественной деятельницы.

Ключевые слова: женское письмо, феминистическая критика, феминистическая педагогика, самотворение, метафора глины.

Zharkova R. Y. The clay itself: the project of self-creation in women's writing (the story «Chrysanthemum» by Uliana Kravchenko in the context of feminist criticism and feminist pedagogy)

The article is dedicated to the analysis of particularities of women's writing. The problem of women's writing is considered as a revolt, which is characterized by endeavor to get through the men's unification, to oppose the limitation of cultural and art space. The role and place of women's writing in the space of culture is examined in the story «Chrysanthemum» by Uliana Kravchenko. The main attention is paid to the specification of the female, female texts and women as the authors. Based on the analyses of the object of investigation it is possible to conclude that women's writing of modernism is characterized by the presence of specific artistic methods of concentrating the reader's attention on various social problems of women, from their psychological state, realized project of modern self-creation and self-representation. The problem of women's self was analyzed and it was emphasized the importance of the educational factor for the development of female writer (the context of feminist criticism and feminist pedagogy). The content of Ukrainian women's practical activity in the field of national school system have been exposed. It was introduced the establishment of educational ideas in the text of Uliana Kravchenko, first in Western Ukraine woman-poetess, modern

Ukrainian writer, teacher, public figure, activist of Ukrainian womanish motion. We ground the structure of the communication woman with the world by her hands in the metaphor clay. The woman is the clay itself – in the self-education, cultural and art self-creation. Woman appears as a disharmonious person, she has acute inner conflict between spiritual demands and outward circumstances. We investigate how with the help of writing woman uncovers the spiritual world, inner trials, and emotional states.

Key words: *women's writing, feminist criticism, feminist pedagogy, self-creation, metaphor clay.*